

Anmeldelser.

**Georg Nørregaard: Danmark og Wienerkongressen 1814-15.
Kbh. 1948. 238 sider.**

Den bog om Danmark og Wienerkongressen, hvormed Georg Nørregaard har vundet den filosofiske doktorgrad, behandler et begrænset, men centralt emne i dansk historie. Den eneste danske historiker, der tidligere har givet en mere indgaaende skildring af Danmarks deltagelse i Wienerkongressen er Alexander Thorsøe, men hans arbejde hvilede paa et meget spinkelt kildegrundlag. Nørregaard har sat sig for, saa vidt det har været muligt, at undersøge spørgsmaalet til bunds. Vise udenlandske arkiver har han paa grund af forholdene ikke kunnet benytte; og der vil, især i Berlin og Wien, stadig kunne fremdrages et og andet af interesse. Det danske stof har Nørregaard tilsyneladende udtømt, og som helhed maa man sige, at hans afhandling er funderet paa et stort førstehaands kildemateriale. Det er hans fortjeneste at have fremdraget og behandlet et stort nyt stof, deriblandt den ret enestaaende kilde, som udenrigsminister Niels Rosenkrantz' dagbog maa siges at være.

Afhandlingen er meget let læst; det skyldes for en stor del det for en disputats mindre heldige, at forfatteren har holdt diskussionen om kildernes udsagn uden for fremstillingen. Nu og da diskuteres kildernes forhold i noterne, men ikke i det omfang, man kunde ønske, og kildehenvisningerne er som helhed for summariske.

Den af Nørregaard anvendte metode kan karakteriseres som refererende-ræsonnerende. Han har opstillet en ret fast disposition, der forener en systematisk og kronologisk fremgangsmaade; deri indordner han de oplysninger, han har fra kilderne, og de betragtninger, han gør derover. Der er imidlertid ikke sondret skarpt mellem referat og ræsonnement. For læseren medfører det den ulempe, at det er vanskeligt klart at erkende, hvad der

skyldes kilden, og hvad der skyldes forfatteren selv, idet talrige ræsonnementer er overtaget fra kilderne. Dertil kommer, at en nøjere efterprøvning viser, at forfatteren undertiden udelader passager i kilderne, uden at det fremgaar, at der er tale om udeladelser.

Som eksempel paa den her fremførte indvending kan man henvise til redegørelsen for den første samtale mellem Frederik VI og Alexander I (s. 49). Samtalen kendes kun fra Niels Rosenkrantz' referat, som Nørregaard i hovedsagen gengiver, men ind i det er der flettet bemærkninger, som staar for forfatterens regning, hvad man dog ikke kan se. Paa den anden side er enkelte af Rosenkrantz' sætninger udeladt, hvoraf en enkelt ikke uvæsentlig, nemlig Frederik VI's bemærkning til zaren, »at Danmark er Ruslands ældste ven, og at han (Fr. VI) smigrede sig ved, at tilbudet om at forny de gamle forbindelser ikke vilde blive afvist«, altsaa et forsøg paa at naa tilbage til tilstanden før 1812-aars svenske politik.

Hovedindvendingen imod forfatterens metode er den, at afstanden mellem kildegrundlag og fremstilling er for stor; vejen, ad hvilken forfatteren er naaet til sine konklusioner, burde fremtræde tydeligere.

I overensstemmelse med tidligere tiders krav til en disputats har Nørregaard i sin bog en tesis. Han formulerer sit hovedproblem s. 28:

»Efter Wienerkongressens afslutning var det en udbredt opfattelse i den danske befolkning, at kongen ved sin optræden paa kongressen havde reddet det danske riges bestaaen, og en tradition derom har levet i befolkningen indtil nutiden. Historikerne har ikke rigtig villet tro derpaa, men det vigtigste spørgsmaal, der knytter sig til Danmarks deltagelse i Wienerkongressen maa selvsagt være, om denne folkelige opfattelse har haft noget paa sig«.

Nu kan der være delte meninger om, hvorvidt dette spørgsmaal er det vigtigste i forbindelse med Danmarks deltagelse i Wienerkongressen; men det er nu forfatterens opfattelse. Betsvarelsen giver han i to tempi; først undersøger han i et kapitel, der kaldes »Truslerne mod det danske riges eksistens« disse truslers realitet og kommer (s. 46) til det resultat: »Saa vidt den danske regering kunde se, var der endnu en gang fare for det danske riges eksistens eller i hvert fald for, at dets territorium skulde blive yderligere indskrænket, og kongen drog af sted for at vinde eller sikre sit rige. Den folkelige opfattelse af Frederik VI's indsats paa Wienerkongressen har haft fat i noget rigtigt, for saa

vidt talen er om de forhaandsbetragtninger, der drev kongen til at tage del i kongressen».

Efter saaledes at have undersøgt de subjektive forudsætninger for kongens rejse, gennemgaas i de følgende kapitler begivenhederne i Wien, og spørgsmaalet undersøges objektivt. Forfatteren kommer til det resultat, at vel var kongens og Rosenkrantz' rejse en nødvendighed, men at man »kun med stærkt begrænset berettigelse kan tale om, at kongen ved sin rejse til Wien reddede Danmark, saadan som den folkelige tradition har vidst at fortælle. Nogen absolut fare naaede ikke at dukke op paa selve kongressen« (s. 218 f.).

Denne sidste konklusion kunde drages endnu skarpere: der er ingen berettigelse i talen om, at kongen reddede Danmark ved sin rejse. Naar Nørregaard alligevel anser kongens og Rosenkrantz' rejse for en nødvendighed, hænger det sammen med hans tro paa, at »Deres daglige energiudfoldelse hindrede, at man ved et tilfælde faldt paa at partere Danmark ud over, hvad man allerede havde gjort ved at lade Carl Johan tage Norge« (s. 218). Han kalder nok denne fare hypotetisk, men den er ikke engang hypotetisk, den er usandsynlig. Det fremgaar jo nemlig klart af Nørregaards afhandling, at Danmark i 1814—15 fik lov til fortsat at bestaa, fordi det var i stormagternes interesse, at Danmark skulde bestaa. I erkendelse heraf, og da Nørregaard klart viser, at kongen ved sin personlige nærværelse ikke opnaaede noget særligt, kan man nære tvivl om, hvorvidt kongens rejse til Wien overhovedet fik nogen betydning.

Naar forfatteren kommer ind paa disse betragtninger over den hypotetiske fare for den danske stat, hænger det sikkert sammen med hans vurdering af de subjektive forudsætninger for de danske statslederes rejse til Wien, at det var angsten for rigets eksistens, der drev kongen af sted.

Det er efter anmelderens mening højst tvivlsomt, om dette motiv har været det afgørende. Da der, som Nørregaard oplyser (s. 11), intet foreligger om enkeltheder i den tankegang, som førte til beslutningen om kongens rejse til Wien maa svaret udledes ad indirekte vej. I modsætning til svenske forskere (Varenius og Höjer) tillægger Nørregaard Carl Johans voldsomme trusler imod Danmark i 1814 realitet, og følgelig anser han dem af stor betydning for de danske statsmænds opfattelse af situationen. Yderligere mener han, at de, da rejsen blev besluttet og sat i værk, følte den store russiske hær i Holsten som et farligt værktøj i Carl Johans haand.

Der er imidlertid mange vidnesbyrd om, at den danske re-

gering, da rejsen blev besluttet, bedømte situationen lysere end tidligere paa sommeren. Nørregaard gør selv (s. 219) opmærksom paa, at »den uomtvistelig kritiske situation indtraf flere maaneder før mødet i Wien, nemlig da stormagtskommissærerne stævnedes imod København [maj-juni 1814]. Faren var imidlertid dengang betydeligt større, end eftertiden almindeligvis har troet. Indtrykket heraf havde næppe fortaget sig ved Wienerkongressens aabning, men bidrog til at skærpe den frygt, som efterretningen om Carl Johans trusler bragte til udfoldelse«.

Den udvikling, der gjorde den danske regering mere optimistisk, refererer Nørregaard loyalt, men han bagatelliserer den: »denne forbedring [var] af en meget omdisputabel karakter« (s. 27) og »Alligevel var den af Rosenkrantz udstillede optimisme for letkøbt« (s. 43), siger han. Denne Nørregaards afvisning af de lysere udsigter forekommer mig, ved en undersøgelse af situationen, da rejsen blev besluttet og sat i værk, at være uberettiget; subjektivt maa det have haft betydning for de danske statsledere.

Rejsen til Wien blev bestemt faa dage efter, at de stormagtskommissærer, der skulde undersøge de svenske klager over den danske regerings holdning til begivenhederne i Norge, lidt ind i august 1814 vendte tilbage til København efter en mislykket mæglingsrejse til Norge. De frikendte nu definitivt den danske regering for de svenske beskyldninger, men kunde samtidig fortælle om Carl Johans voldsomme udtalelser. Heroverfor tilkendegav den engelske og den østrigske udsending, at deres lande ikke med ligegyldighed vilde se Carl Johan sætte truslerne i værk, og det var ganske tydeligt at Carl Johan ikke havde vundet nogen af stormagtskommissærerne for sig. I betragtning af venskabet mellem Alexander I og Carl Johan maatte man i Danmark især fæstne sig ved den russiske kommissær, General Orlovs holdning. Han viste ganske tydeligt sin uvilje imod Carl Johan. Straks, da Orlov er vendt tilbage til København, meddeler da ogsaa Rosenkrantz 4. august sin konge: »General Orloff er især meget vel stemt og ingenlunde kronprinsen (Carl Johan) hengiven«. (Yngvar Nielsen: Aktstykker vedk. Stormagternes Mission til København og Christiania i Aaret 1814 (1895), s. 198). Hvis Orlovs indstilling blev bestemmende hos den russiske regering, kunde man fra dansk side gøre sig haab om støtte i de spørgsmaal, der endnu var at løse. Stormagtskommissærernes standpunkttagen maatte altsaa, til trods for den risiko den nu udbrudte krig mellem Norge og Sverige indebar, give den danske regering en mere tryk følelse. Det er paa denne baggrund rejsen til Wien i dagene før 15. august bliver vedtaget. Mens Rosenkrantz tidligere paa sommeren

havde ment, at kongen, til trods for det ønskelige deri, ikke kunde rejse til Wien paa grund af de uafklarede forhold i Norge (Nørregaard s. 10), saa mente han nu, at forholdene ved stormagtskommissærernes afgørelse var blevet saa meget sikrere, at kongen kunde tænke paa at forlade sit land for en tid. Altsaa paa det tidspunkt, da man ansaa faren for rigets eksistens størst, kunde kongen ikke rejse. Derimod da faren syntes at være drevet over, blev rejsen anset for hensigtsmæssig.

Nørregaard vurderer imidlertid s. 215 f. faren for et overfald fra Carl Johans side som meget nærliggende. »Hvis han havde magt, som han havde agt«, . . . »hvis han saa sit snit, vilde han styrte sig over sit offer, og man kunde ikke regne med, at han vilde vente, til han var blevet bemyndiget dertil af højtidelige kongresser. Havde han ikke i 1813 vendt sig imod Holsten og den jyske halvø, skønt hans allierede ønskede alle kræfter samlet mod Napoleon?« Man kan stille det modspørgsmaal: Var faren for et angreb fra Carl Johan saa stor? Svenske forskere mener det ikke. Og den sammenstilling af forholdene i 1813 og 1814, som Nørregaard benytter i sin argumentation, giver et urigtigt indtryk; det Carl Johan opnaaede efter sin diversion imod Danmark ved freden i Kiel 1814 var netop, hvad han havde stormagternes brev paa; men i august 1814 havde han i forholdet til Danmark tydeligt nok stormagterne imod sig. Hans udtalelser var nok voldsomme, men det er træffende sagt om ham, at han altid handlede meget klogere end man skulde tro efter hans udtalelser (Höjer). Nørregaard gør sig utvivlsomt skyldig i en forkert vurdering af Carl Johan.

Med krigsudbruddet mellem Norge og Sverige kunde man selvfølgelig frygte, at stillingen for Danmark skulde blive vanskeligere, men den uheldige følge, man i Danmark først havde for øje, var de nu opstaaede vanskeligheder ved at faa udleveret Rygen og svensk Pommern, som Sverige i henhold til freden i Kiel skulde afstaa, en forpligtelse Sverige sagde sig løs fra, da Norge ikke kunde erhverves uden kamp. Efter stormagternes frikendelse for andel i de norske begivenheder kunde den danske regering haabe paa i Wien at faa støtte for kravet om gennemførelse af Kielerfreden, saadan som Danmark opfattede den.

Med afslutningen af konventionen i Moss 14. august lettedes stillingen; andre begivenheder maatte yderligere gøre de danske repræsentanter mere optimistiske. Freden med England ratificeredes endeligt, og der sluttedes fred med Preussen og Spanien, inden rejsen til Wien blev tiltraadt. Ikke desto mindre siger Nørregaard, at den af Rosenkrantz udstillede optimisme var for

letkøbt, og fortsætter: »Selvom man var beroliget angaaende Englands stilling, vedblev man i København at være uvidende om, hvorledes det russiske hof stillede sig. Man havde jo ingen garanti for, at Orlovs indberetninger vilde falde i lige saa god jordbund hos Alexander, som Fosters gjorde hos Castlereagh« (s. 43). Det er rigtigt, at man ikke kunde vide, hvad Alexander vilde sige til Orlovs indberetning, men alene den kendsgerning, at indberetningen var gunstig set fra et dansk synspunkt, maatte dog være beroligende, og man havde grund til at vente, at Alexander vilde paavirkedes af den. I hvert tilfælde stod stormagtskommissærernes afgørelse af tvisten mellem Danmark og Sverige ved magt. Det mest urovækkende var, som Nørregaard fremhæver, tilstedeværelsen af den russiske hær i Holsten, men de danske statsmænd havde dog ret til at vente, at den efter konventionen i Moss kunde drages bort. For at sandsynliggøre sin opfattelse af faren forlader Nørregaard for en stund den danske regerings overvejelser, som de var bestemt af det, man saa og vidste i København, altsaa det subjektive plan, og gør rede for forhandlingerne mellem zaren og Carl Johan om russisk støtte til Sverige imod Norge; for de danske statsmænds opfattelse kan de ikke have været bestemmende, da de ikke kendte dem, men kun vidste, at der kunde blive rejst krav om en gennemmarschret. Nørregaard opfatter disse forhandlinger som vidnesbyrd om, at faren for Danmarks eksistens var reel, »ulykken hang saaledes over hovedet paa regeringen i København og Mosskonventionen blev i langt højere grad en redning for Danmark, end de danske statsmænd vidste af« (s. 44). Men naar man ser paa det, Sverige bad om, og som Rusland gav tilsagn til, at 6000 mand russiske tropper i givet fald skulde overføres fra Jylland til Norge, kan man ikke sige det støtter hans tese. Over for kravet om gennemmarschret var den danske regering jo parat til at give efter; men kravet blev ikke stillet fra russisk side paa grund af krigens ophør i Norge.

Saaledes som stillingen tegnede sig i begyndelsen af september, da Frederik VI og Rosenkrantz drog til Wien, kunde de føle, at faren var ved at være drevet over, de kunde haabe ret snart at faa den russiske hær bort fra Holsten og kunde tro paa, at en personlig henvendelse til zaren kunde fremskynde sagen, de kunde tro, at der var støtte at faa til kravet om overdragelse af Rygen og svensk Pommern, og at der var mulighed for yderligere erstatning for tabet af Norge, ligesom de havde interesser at varetage i forbindelse med organisationen af det tyske forbund. Alt det fortæller Nørregaard indgaaende om i det følgende, og

det er denne redegørelse, der giver bogen dens værdi, men han mener at maatte fastholde, at saalænge de russiske tropper stod i Holsten følte de danske statsledere ikke rigets eksistens sikret. Det har utvivlsomt været en skuffelse for dem, at zaren trak sagen i langdrag, men der var ingen holdepunkter for, at en opløsning af staten blev tilstræbt fra stormagtsside, tværtimod.

Endelig er der et motiv for dansk deltagelse i kongressen i Wien, som Nørregaard mærkelig nok ikke gaar ind paa, nemlig de forventninger man fra dansk side maatte knytte til legitimitetsprincippet, der spillede saa stor en rolle i staffagen omkring Wienerkongressens beslutninger. Som medlem af et af de ældste europæiske fyrstehuse kunde Frederik VI haabe paa at vinde et par point i kapløbet med den svenske kronprins, der omvendt frygtede legitimitetsprincippet mere end nogen.

Der er næppe tvivl om, at den skuffelse deltagelsen i Wienerkongressen blev for Frederik VI og hans ledsagere delvis bundede i, at de havde stillet for store forventninger til legitimitetsprincippet og den erstatning for Norge, de mente, der i kraft heraf kunde opnaas.

Ved opstillingen af bogens tesis har Nørregaard lagt megen vægt paa den folkelige tradition; naar der tillægges denne saa stor betydning, havde der været grund til noget nøjere at undersøge dens opstaaen, hvad Nørregaard imidlertid ikke har gjort. Den tankegang, at kongen ved sin deltagelse i Wienerkongressen har reddet Danmarks eksistens, er tidligst udtrykt af kongens svoger, hertug Wilhelm af Slesvig-Holsten-Beck, der ledsagede Frederik VI til Wien. Han kan allerede 30. september 1814, da kongen kun har været en uge i Wien, og hans eneste indsats har været den uheldige første samtale med zaren, skrive hjem til sin svigerfader, landgrev Carl af Hessen: »Uden hans [kongens] person i Wien vilde Danmark næppe have kunnet være opretholdt og i det [u]lykkeligste tilfælde vilde sikkert en fremtidig udstykning af det blive projekteret. Nu vil det holde sig længe«. 17. oktober kan han fortælle, at kongens nærværelse i Wien vil redde Danmark og alene fra denne side betragtet har kongens rejse været af den største nytte for fædrelandet. (Danske Mag. 6 r. I., s. 251 og s. 256). Af det næste brev skrevet 24. oktober citerer Nørregaard (s. 62) et stykke: »Der er sikkert ingen tvivl om, at uden kongens rejse havde man sikkert brugt vort ulykkelige fædreland til skadesløsholdelser. Her har den offentlige mening straks udtalt sig højroestet til gunst for kongen og vor politiske eksistens er nu forhaabentlig sikret for lang tid fremover« ... Dette brev tolkes af Nørregaard som vidnesbyrd om de

følelser, der paa baggrund af Sachsens skæbne rørte sig hos Frederik VI; men disse breve er alle skrevet inden ratifikationen af freden med Rusland 14. november 1814, som Nørregaard anser for »en garanti for at Danmark ikke blev delt af nabomagterne eller udsløttet af staternes tal« (s. 60). Tilliden til statens redning er altsaa ældre end ratifikationen af freden med Rusland. Den betragtning, hertug Wilhelm gør gældende, har kongen muligvis delt, men dens formaal kan kun være at male baggrunden mørk, for at de beskedne resultater, der kunde naas i Wien, dog kunde tage sig lidt ud. Der kan næppe være tvivl om, at hertug Wilhelm driver royalistisk propaganda. En passus i netop det brev, som Nørregaard har citeret et stykke af, tyder derpaa. Hertugen skriver til landgreven, der var statholder i hertugdømmerne: »Hvis det er muligt, saa sørg De dog for, at han [kongen] bliver modtaget ret venligt og hjerteligt ved sin hjemkomst«. Det var jo heldigvis muligt for landgreven at sørge derfor. Modtagelsen blev saa festlig, som tænkes kunde. Hertugen fortsætter sit tema i de følgende breve. F. eks. fortæller han 9. januar 1815 — og det maa være imod bedre vidende — »at det er et under, at kongen endnu har beholdt det, han har, og vi kan ikke takke Gud nok for tanken om hans rejse til Wien« (Danske Mag. 6 r. I, s. 279). Den folkelige tradition har altsaa sin rod i en royalistisk propaganda udgaaende fra kredsen i Wien. Den har intet med virkeligheden at gøre. Der kunde derfor være grund til at tage den mindre højtideligt, end Nørregaard har gjort.

Der kan saaledes rettes indvendinger baade imod metode og tesis, men dei maa ikke tiisjøre, at Nørregaards bog giver fyldig og grundig besked om de problemer, de danske statsmænd havde at kæmpe med i Wien; man faar baade de subjektive forudsætninger og den objektive baggrund. Maaske kunde disse to planer ved en skarpere problemdiskussion være holdt mere ude fra hinanden, men der er i Nørregaards behandling givet et godt arbejdsgrundlag. Forskningen er ført ud paa felter, der hidtil ikke har været kendt, og samtidig rejser bogen sig som et æresminde om en retskaffen, ihærdig og trofast statstjener, udenrigsministeren Niels Rosenkrantz. Han er ikke bevidst gjort til centrumfigur, men han er reelt blevet det.

Troels Fink.